

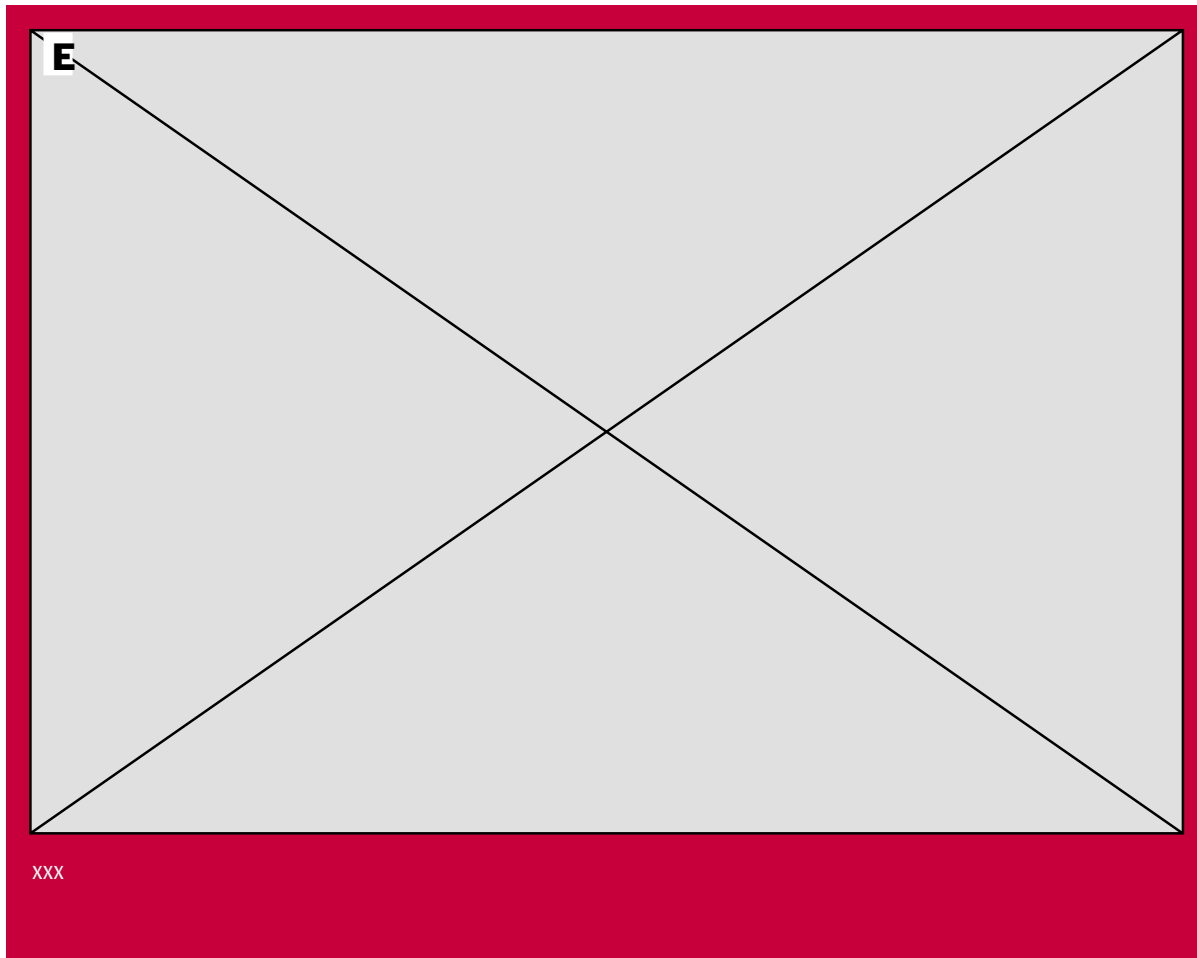
8. Underground – předchůdce, součást i oponent Charty 77

Je nepochybné, že společenství Charty 77 v letech 1977–89 bylo velmi různorodé, snad i nesourodé, a to i pokud odhlédneme od osob, které Chartu 77 podepsaly, jen aby dostaly povolení k vystěhovávání z ČSSR, případně od agentů StB, kteří ji podepsali „za úkol“, a uvažujeme jen o signatářích, kteří proklamované principy Charty 77 považovali víceméně za své. Dodnes však v české veřejnosti převládá mylný názor, že Chartu 77 tvořili hlavně tzv. exkomunisti, tj. členové KSČ do let 1968–69, a dále demokratičtí nekomunisté, bezpartijní, převážně ovšem intelektuálové, univerzitně vzdělaní lidé. Dostí značná část signatářů však pocházela z undergroundového společenství, což byli vesměs lidé dělnických profesí, bez vyššího vzdělání, vskutku představitelé oficiálně režimem vynášené „dělnické třídy“. A tito signatáři přitom nebyli jen pasivní chartistickou „masou“, ale občas se na směřování Charty 77 aktivně podíleli.

Samo undergroundové společenství, jak se zformovalo v letech 1969–76, bylo ovšem také dosti různorodé, zapomíná se na to, že v něm byla řada intelektuálů, univerzitně vzdělaných umělců, z nichž někteří se posléze uplatnili i v Ch77. Stačí připomenout I. M. Jirouse, Jiřího a Danu Němcovy, Egona Bondyho (Zbyňka Fišera), Jana Lopatku, Eugena Brikiuse, Karla Nepraše, Svatopluka Karáska či Jana a Zorku Ságlovy.

V jistém ohledu tedy historie Charty 77 nezačala v prosinci 1976, ale již v únoru téhož roku, kdy došlo k zatčení řady undergroundových hudebníků a umělců, z nichž s několika byly téhož roku zinscenovány de facto politické procesy, přičemž tyto perzekvovaní vyvolali nečekanou solidaritu právě mezi budoucími zakladateli Charty 77. A je historickým faktem, že značně velké procento undergroundových umělců – i s početnou obcí svých příznivců – a stal se součástí chartistické občanské opozice vůči totalitnímu režimu, ale také tím ztratil na své původní homogenitě, integritě. Na počátku 80. let se zdálo, že undergroundové společenství nejspíše zanikne – částečně absorbováno Chartou, částečně rozprášením.

Zde další známá i méně známá fakta: Undergroundové společenství bylo významným spontánně opozičním hnutím již před vznikem Charty 77. Jedním z

jeho nejdůležitějších impulsů pro ustanovení Ch77 byly procesy s undergroundem z r. 1976.

Charta 77 díky undergroundovým signatářům získala nikoli zanedbatelné zájmy v dělnicích, v tehdy mladých lidech, kteří neměli vůbec žádnou „prominentní minulost“, nebylo možno považovat je za „disidenty“, tj. za lidi, kteří údajně něco „zradili“ či od něčeho „odpadli“. Na základě konkrétních identifikací tvořili v prvních třech letech signatáři z prostředí undergroundu přes 20%, F. Stárek a I. M. Jiros odhadli v roce 2007 celkový podíl „undergroundových chartistů“ až na 45 procent.

Nejvýznamnější představitelé undergroundu sice Chartu 77 podepsali, ale značná jeho část si podržela svou rezervovanost, nepodepsali ji např. ani všichni tehdejší členové skupiny Plastic People – Vratislav Brabec, Jan Brabec a Jan Schneider ano, kdežto Milan Hlavsa,

Josef Janiček, Jiří Kabeš a Jaroslav Vožniak ne. Obdobně „rozdělen“ byl celý underground, což však nebránilo tomu, aby Ch77 byla undergroundem vnímána jako v celku přirozeně společenské zájmy až do r. 1989.

Snad s výjimkou Václava a Olgy Havlových nebrali přední chartisté intelektuální, ideové podněty přicházející právě z undergroundu vážně. A přitom šlo o impulsy dosti významné, které právě Václav Havel zužitkoval, ovšem „po svém“, přetvořil si je, takže byly posléze Havlovými životopisci považovány za jeho vlastní invenci a inspirace undergroundovými autory byla opomíjena. Tuto skutečnost z historiků dosud zaznamenal snad jen Jonathan Bolton. Ve studii „Šaman, zelinář a ‚život v pravdě‘“, (2016) poukazuje na to, jaký význam přikládali koncepci „žít v pravdě“ již I. M. Jiros ve svém stěžejním textu Zpráva o třetím českém hudebním obrození

(1975) a E. Bondy v próze Šaman (1976), a předpokládá, že jejich pojetím byl ovlivněn Havel ve svém posléze mnohem diskutovanějším a čtenějším eseji Moc bezmocných (1978).

Dnes již téměř zapomenutý Dopis 40 signatářů Charty 77 (1987) podepsaný vesměs lidmi z původně undergroundového společenství velmi napomohl k „vnitrochartovním“ diskusím na konci 80. let, k ustanovením tzv. fór Ch77, k aktivizaci Ch77, k její větší ochotě diskutovat s tehdy nově vznikajícími dalšími opozičními uskupeními.

Undergroundové společenství tedy nebylo považováno jen za jedno z „křidel“ či „frakcí“ Charty 77. Underground Chartu předcházela, spoluvytvářel ji, podílel se na jejích aktivitách a v jistém ohledu ji i přečkal.

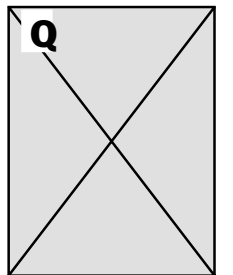
Utekli vám začátek seriálu? Předplatné si můžete objednat na tel. 225 555 533 nebo na internetové stránce www.lidovonoviny.cz/charta. V ceně předplatného je i přístup do digitálního archivu Lidových novin, o žádný díl tak nepřijedete.

NÁSTROJE REPRESE

Přijímací zkoušky

Strach rodičů, aby neuškodili dětem v přijetí na vysokou školu, stál před rokem 1989 za nejedním těžkým rozhodnutím. Kvůli úspěchu u přijímaček se chodilo na brigády, sedělo na odborových schůzích, ale i vstupovalo do KSČ. Přijímací řízení se poprvé konalo v roce 1948, kdy nahradilo maturitu jako jedinou vstupenku do poslucháren. V době normalizace se vyvinulo do složitějšího systému, jehož zákoutí znal málokdo. Maturanti podávali přihlášku řediteli střední školy, který si vyžádal posudky od třídního učitele a svazu mládeže (SSM) – a mohl uchazečům hned vystavit stopku, nebo změnit vybraný obor.

Vlastní zkoušky se oborově lišily, většina učitelů ale spíš chtěla získat nadané studenty. Ve finále se však rozhodovalo jinde, v hlavní přijímací komisi, kde se sčítaly body ze zkoušek, posudky ze střední školy, posudky rodičů a tzv. intervence. V nich se podniky, stranické buňky nebo přímo rodiče přimlouvali za přijetí toho kterého uchazeče. I proto bylo pořadí z písemných testů tajné, aby nešlo srovnat, kdo uspěl díky znalostem, a kdo díky konaxím. Většina nadaných studentů sice nakonec uspěla, ale málokdo bez kompromisu, ať už v podobě členství v SSM anebo bezesných nocí svých rodičů.

MALÍ VELCI CHARTISTÉ

Olga Karlíková, výtvarná solitérka

Mezi první signatáře Charty 77 patřila také Olga Karlíková (1923–2004), jedna z mála výtvarných umělců a umělkyně, kteří svůj podpis připojili. K textu prohlášení se dostala přes svoji neteř, architektku Helenu Bukovanskou. Jak uvedla v rozhovoru v časopise Výtvarné umění, podpisem se jí strašně ulevilo, neboť od dětství nesnášela lhaní a přetvařování (Zakázané umění, č. 3–4, 1995).

Olga Karlíková byla vždy umělkyní-solitérkou, podpis Charty 77 ale její vyloučenost dále prohloubil. Nemohla vystavovat a zakázkové práce realizovala pod cizím jménem. Až v roce 1983 se podařilo uspořádat důležitou samostatnou výstavu v konventu kláštera v Doksanech, která byla pojata jako částečná retrospektiva a zároveň představila i novou tvorbu.

Olga Karlíková jako jedna z prvních začala v uměleckém díle reflektovat přírodní fenomény a bývá považována za první konceptuální umělkyni v Čechách. Šlo jí o zachycení zvukových a vizuálních přírodních procesů a rytmů. Od poloviny 60. let tak její kresby zachycují zpěv ptáků, později kuňkání žab, vrstvení ptačích zpěvů či zpěv velryb, v malbách zdůrazňuje světlo či let ptáků. Její dílo je hledáním řádu obrazu jako obdoby řádu přírodního.

HISTORIE ČESKÝCH PROTİKOMUNISTICKÝCH AKTIVIT

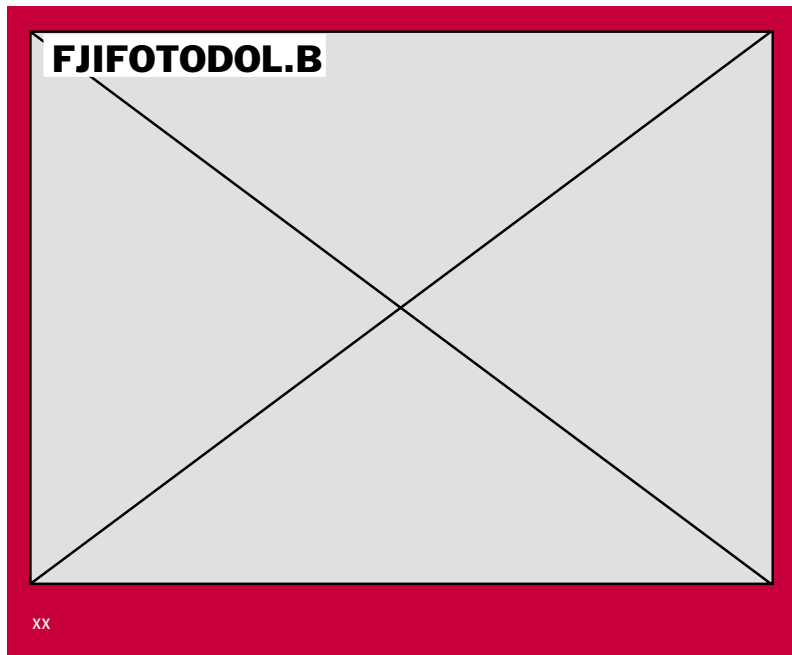
Podzemní církve: tajné svěcení i struktura

Stupňující se radikalita omezování náboženského života od léta 1949, která se projevila například internací arcibiskupa Berana, vedla v katolické církvi k postupnému vytváření paralelních struktur. V jejich rámci mohli členové církve praktikovat některé náboženské úkony, které nebylo možné vykonávat veřejně. V dějinách to nebylo poprvé, navazovalo se na situaci pronásledování církve, ke které došlo v Mexiku počátkem 20. století. Papežem udělené mimořádné pravomoci jsou proto známy jako „mexické fakulty“. Mimo jiné umožňovaly vytvářet skrytou hierarchii tajným svěcením biskupů i nižšího duchovenstva.

Šlo o mimořádnou záležitost, ale jak praxe ukázala, skrývala v sobě i určitá úskalí. Již v roce 1949 byli vysvěceni tajně první tři biskupové, mezi nimi pozdější pražský arcibiskup kardinál František Tomášek (do rezidence olomouckého biskupa se dostal přes plot a zadním vchodem), později následovali biskupové další. Ani utajení ovšem nezabránilo jejich postupnému odhalení – dílem skončili ve vězeních, dílem v internacích.

Jedna církev, dvojitá linie

Mexické fakulty také umožnily upravit způsoby přípravy ke kněžství v nepřátelských podmínkách, již od 50. let tak v Československu působí dvojitá linie duchovenstva: veřejná, státem evidovaná jako absolventi teologických fakult, a ne-

veřejná, absolvující podzemní studium nejrůznějšími způsoby, včetně studia v době věznění, a konající svou službu v utajení.

Mimořádný význam pak měly fakulty pro udržení utajené činnosti řeholních řádů, zakázaných v roce 1950. Rozvoj skrytého náboženského života, duchovních i laiků, byl jedním z pozoruhodných fenoménů nejen 50. let a byl mimořádně tvrdě potírán StB. Za odhalenou náboženskou činnost se zavíralo, vyhazovalo ze škol i zaměstnání. Přes všechnu snahu StB ovšem tento tajný náboženský život udržoval svou dynamiku.

Znovu a znovu tak ještě v první polovině 60. let bezpečnost „odhalovala“ protistátní (či náboženské) skupiny, které se snažily o udržování živého křesťanství skrytými formami působení. Vynášené tresty byly v tomto období svým způsobem ještě drakoničtější než v 50. letech: za náboženský se otevřeně trestalo i desetiletými tresty. Po návratu striktních forem dozoru nad církvemi v normalizačním období se pak tato forma odporu stala ještě intenzivnější.

Nelze ovšem popřít, že rozvolnění určitých pravidel církevního práva mělo i své dodnes nedořešené důsledky. Praxe působení části „tajné“ církve se po roce 1989 dostala do střetu s vyžadovanými oficiálními způsoby a dodnes zůstává nejen hořkost, ale i značné odcizení mezi částí bývalých spolubojovníků za předávání víry.